

Luise Schorn-Schütte, *Predigen über Herrschaft. Ordnungsmuster des Politischen in lutherischen Predigten Thüringens/Sachsens im 16. und 17. Jahrhundert*, Stuttgart 2021, Franz Steiner Verlag (Gothaer Forschungen zur Frühen Neuzeit, Bd. 17), ss. 95

Luise Schorn-Schütte – zasłużona badaczka reformacji i nowożytnych debat politycznych – wydała kolejną publikację na temat wizji porządku politycznego i społecznego kreowanej przez protestanckich kaznodziejów¹. Dobrze znane motywy, jak koncepcja społeczeństwa trójstanowego czy prawo duchownych do krytyki władcy, analizowane są tym razem na podstawie kazań pochodzących z Saksonii i Turyngii.

Ta krótka publikacja składa się z trzech rozdziałów, przy czym pierwszy jest wstępem – zawiera zwięzłe przedstawienie tematu oraz stanu badań. W rozdziale drugim przedstawiono wpieryw sytuację polityczno-religijną Saksonii i Turyngii, a następnie charakterystykę źródeł i ich autorów. Autorka wzięła na warsztat ewangelickie kazania znajdujące się w Forschungsbibliothek Gotha, które poruszały kwestie porządku społeczno-politycznego. Wybrała około 200 kazań, w większości pogrzebowych (62%), a także ślubnych (30%) oraz napisanych przy innych okazjach, np. czyjegoś wstąpienia na urząd. Wybrany przedział czasowy to lata od 1550 do 1675 r. Jak przekonuje Autorka, kontekst polityczny ma duże znaczenie dla analizy, z racji tego, że poszczególni przedstawiciele Wettinów sprzyjali różnym postawom teologicznym i gromadzili wokół siebie odmienne kręgi kaznodziejów. Po utracie godności kurfirstów w 1547 r. linia ernestyńska przyjęła kurs ewidentnie antycesarski i prowadziła politykę konfesyjną opartą na interpretacji gnejjoluterańskiej. Pastorów o bardziej kompromisowym nastawieniu wypędzono, co oczywiście znalazło oddźwięk w pisanych przez nich kazaniach.

¹ Zob. m.in. L. Schorn-Schütte, *Gottes Wort und Menschenherrschaft. Politisch-Theologische Sprachen im Europa der Frühen Neuzeit*, München 2015; eadem, *Perspectum. Ausgewählte Aufsätze zur Frühen Neuzeit und Historiographiegeschichte anlässlich ihres 65. Geburtstages*, hrsg. von A. Kürbis, H. Kürbis, M. Friedrich, München 2015; *Debatten über die Legitimation von Herrschaft. Politische Sprachen in der Frühen Neuzeit*, hrsg. von L. Schorn-Schütte, S. Tode (Wissenskultur und gesellschaftlicher Wandel, Bd. 19), Berlin 2006; *Politik und Religion. Eigenlogik oder Verzahnung?*, hrsg. von R. von Friedeburg, L. Schorn-Schütte, München 2007; *L. Schorn-Schütte, Eigenlogik oder Verzahnung? Religion und Politik im lutherischen Protestantismus des Alten Reiches (16. Jahrhundert)*, w: ibidem, s. 13–32; *Aspekte der politischen Kommunikation im Europa des 16. und 17. Jahrhunderts*, hrsg. von L. Schorn-Schütte, München 2004; *L. Schorn-Schütte, Evangelische Geistlichkeit in der Frühneuzeit. Deren Anteil an der Entfaltung frühmoderner Staatlichkeit und Gesellschaft*, Gütersloher Verlagshaus, Heidelberg 1996, rozdz. „Die Dreiständelehre als kirchliches und politisches Ordnungsprinzip im ausgehenden 16. und im 17. Jahrhundert”, s. 416–432.

W XVII w. Ernest I Pobożny scentralizował władzę świecką i kościelną, inicjując też program reform zgodnych z luterzańską ortodoksją. Jego działania pobudziły dyskusje na temat rozdziału sfery świeckiej od kościelnej. Z kolei linia albertyńska bliższa była teologicznemu stanowisku Filipa Melanchtona. Dwór w Dreźnie stał się centrum myśli filipistycznej, co z kolei wzbudzało opór luterzańskich miast i bardziej ortodoksyjnych pastorów. Po omówieniu powyższych kwestii L. Schorn-Schütte zestawiała dane biograficzne autorów wybranych kazań. Jak można się było spodziewać, byli to teolodzy wykształceni na uniwersytetach, głównie w Wittenberdze, Lipsku i Jenie; pochodzili zazwyczaj z Saksonii, z domów pastorskich lub prawniczych.

Rozdział trzeci jest właściwą analizą treści źródeł. Wszystkie kazania odwoływały się do porządku społecznego mającego opierać się na współpracy trzech stanów: 1) kościelnego/duchownego, którego zadaniem miało być studiowanie, a następnie przekazywanie innym czystej nauki chrześcijańskiej, 2) politycznego/świeckiego, mającego chronić wiernych i karać przestępców, 3) ekonomicznego/domowego, gdzie na głowy rodzin spadał obowiązek wychowywania dzieci i służby w dyscyplinie pańskiej oraz okazywania posłuszeństwa przedstawicielom pozostałych dwóch stanów. Autorka nie skupia się jednak na ostatniej grupie, lecz na sposobie przedstawiania w kazaniach rządzących. Centralna jest figura króla Dawida jako biblijnego wzorca władcy dobrego, a jednocześnie grzesznego. W związku z tym, że panowie są przecież ludźmi, czyli istotami słabymi, powinni korzystać z porad i ostróg duchownych. Prawo pastorów do napominania i krytykowania panujących było postulatem szczególnie podkreślanym w analizowanych kazaniach, co przeczy popularnej tezie o lojalistycznej wobec władzy świeckiej postawie luterńskiego duchowieństwa. W postulowanym porządku społecznym każdy z trzech stanów miał mieć swój obszar działania, poza który nie wolno mu było wykraczać, co oznacza, że również władza świeckich panów miała być ograniczona. Przekroczenie przez zwierzchność określonych granic groziło delegitymizacją i zwalniało poddanych z obowiązku posłuszeństwa. Na koniec Autorka przedstawiła krótkie studium przypadku: pastora działającego w połowie XVII w. w Turyngii, który po zwolnieniu z urzędu przez nieprzychylnego mu szlachcica wydał drukiem kazanie głoszące, że władcy świeccy nie mają prawa usuwać z wokacji sług Słowa Bożego.

Książka zawiera indeksy pojęć, osób oraz miejsc. Ten ostatni jest niestety zupełnie nieprzydatny: można znaleźć w nim nazwy kilku krajów i tylko kilkunastu miast, wybranych według niejasnych kryteriów. Niemal wszystkie miejscowości wymienione w książce nie zostały ujęte w indeksie, a te, które są, nie zawierają odnośników do wszystkich stron, na których zostały wspomniane. Z kolei w bibliografii, nie wiedzieć czemu, niektóre nazwiska zapisano kapitalikami, inne zaś nie. W książce zamieszczono ponadto kolorowe grafiki, mapkę i ilustracje.

Podsumowując, analizę kazań należy ocenić jako ciekawą i ważną. Jednocześnie nie da się nie zauważyć, że o wszystkich poruszanych w recenzowanej

pracy kwestiach Luise Schorn-Schütte (i nie tylko ona) wielokrotnie już pisała, i to w sposób bardziej rozbudowany, uwzględniający szerszy kontekst. W 2015 r. wydała kompleksową pracę na ten sam temat: *Gottes Wort und Menschenherrschaft. Politisch-Theologische Sprachen im Europa der Frühen Neuzeit*². Omówienie kazań z Saksonii i Turynii mogłoby się ukazać w formie artykułu, zresztą taką objętość ma właściwa analiza tekstów źródłowych (37 stron niewielkiego formatu). Osobom zainteresowanym problematyką debat oraz kazań politycznych we wczesnonowożytnej Rzeszy należy polecić najpierw inne publikacje Autorki, a prezentowane tu *Predigen über Herrschaft*... potraktować raczej jako uzupełnienie, szczególnie dla czytelników zainteresowanych polityką i protestantyzmem w Saksonii i Turynii.

Jaśmina Korczak-Siedlecka

Niemiecki Instytut Historyczny w Warszawie

² Zrecenzowana na łamach OiRwP przez Macieja Ptaszyńskiego: *O buntowniczą nowożytność. Uwagi na marginesie najnowszych prac Luise Schorn-Schütte*, OiRwP, 60, 2016, s. 255–272.